

مقاله پژوهشی:

طرح راهبردی همگرایی قومی در استان کرکوک بر طبق قانون اساسی عراق

محمد جعفری^۱، رضا امیری مقدم^آ، عبدالله مرادی^۲، رزاق فالح الزبیدی^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۲۶

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۱۸

چکیده

چهار قومیت در استان کرکوک زندگی می‌کنند (عرب-کرد-ترکمن، کلدوا آشوری) و دولت اقلیم کردستان و احزاب کرد می‌خواهند کرکوک به دلایل سیاسی و اقتصادی بخشی از اقلیم کردستان قرار گیرد. این امر همزیستی را پیچیده و وحدت را تضعیف می‌کند و همگرایی قومی بین ملیت‌ها در کرکوک که حاضر نیست بخشی از اقلیم کردستان باشد، امنیت اجتماعی را در آینده تهدید می‌کند.

این تحقیق در پی تبیین نقش مجموع عوامل همگرایی قومی در استان کرکوک در قانون اساسی، با هدف شناسایی و طرح راهبردهای همگرایی قومی در استان کرکوک است. پرسش اساسی این پژوهش عبارت است از اینکه راهبردهای همگرایی قومی در استان کرکوک در قانون اساسی عراق کدامند؟ برای پاسخ به این پرسش، داده‌ها به صورت اسنادی و پیمایشی با ابزار پرسشنامه محقق ساخته گردآوری شده و به دو صورت توصیفی و استنباطی، تجزیه و تحلیل شدند. جامعه آماری تحقیق شامل مسئولین، صاحب‌نظران و کارشناسان مرتبط با حوزه سیاسی به تعداد ۱۶ نفر است که با آنها مصاحبه صورت گرفت. در مرحله بعد پرسشنامه طراحی و با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی بین نمونه آماری توزیع شد.

یافته‌های این تحقیق به شناسایی تعداد ۱۴ گویه قوت، ۲۱ گویه ضعف، ۱۱ گویه فرصت و ۱۴ گویه تهدید و بر پایه تحقیق پیش رو، منجر شد. در این تحقیق موضوعات راهبردی که در سر راه گذر از وضع موجود به وضع مطلوب وجود دارد شناسایی و احصا شدند. با توجه به عوامل محیطی احصاء شده و امتیاز واکنش کشور عراق به هر کدام از عوامل مزبور، موقعیت همگرایی قومی در استان کرکوک ارزیابی و تعیین شد و موقعیت راهبردی در ناحیه تدافعی (WT - SO) قرار گرفت.

کلیدواژه‌ها: طرح راهبردی، همگرایی قومی، استان کرکوک، قومیت‌های کرکوک، قانون اساسی عراق

۱. دانشیار دانشگاه عالی دفاع ملی

۲. دانشیار دانشگاه عالی دفاع ملی

۳. استادیار دانشگاه عالی دفاع ملی

۴. دانشجوی خارجی دوره نخست دکتر مدیریت راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی؛ نویسنده مسئول؛

رایانامه: Mohamad\Ahd@gmail.com

مقدمه

مشکل تنش‌های قومی که شهر کرکوک همواره از آن رنج برده و می‌برد، یکی از برجسته‌ترین مشکلات آنان در صحنه اجتماعی عراق به‌شمار می‌رود؛ زیرا وجود آن بیش از یک قرن ادامه داشته است. حساسیت بالای این مشکل قدیمی و جدید در این واقعیت آشکار می‌شود که گاه و بی‌گاه صلح داخلی را با خطراتی تهدید می‌کند که این معضل را در دهه‌های گذشته با وجود تلاش‌هایی که برای کاهش شدت آن انجام شده است، به یک معضل غیرقابل حل تبدیل کرده است. یکی از دلایل اصلی ماندگاری این مشکل این است که چهار گروه قومیتی کرکوک (عرب‌ها، کردها، ترکمن‌ها و کلد و آشور) این مشکل را از زوایای مختلفی مورد قضاوت قرار می‌دهند و هر کدام از آنها همچنان بر موضع خود اصرار دارند و آن را درست می‌دانند و حاضر نیستند موضع خود را تغییر دهند. موضوع دیگری که بر پیچیدگی و بحرانی شدن این مشکل افزوده این است که جریان‌ها و طرف‌های اصلی که به‌دنبال ایجاد همگرایی، وحدت و ثبات اجتماعی هستند، خود درگیر این مشکل و نزاع‌ها هستند و این امر رهایی جامعه از بندهای این بحران را بسیار مشکل ساخته است و دلیل آن همپوشانی عوامل تاریخی، جغرافیای سیاسی و جغرافیای راهبردی در مسأله کرکوک است که تاکنون بر وضعیت این استان سایه افکنده است.

بلندپروازی جنبش‌های سیاسی کرد در عراق برای ایجاد حکومت کردستان از زمان اشغال عراق توسط انگلیس تاکنون افزایش یافته است و مرزهای این کشور آرمانی شامل تمام مناطقی است که کردها در آن حضور دارند؛ از جمله استان کرکوک که به زعم آنها یک استان کردی است. پیوسته کردها با حکومت‌ها و دولت‌های مرکزی عراق درگیری‌های سیاسی و نظامی مستمری داشتند و بر حق خود در تشکیل یک منطقه خودگردان تأکید داشتند و البته همه دولت‌ها و حکومت‌های عراقی با این خواسته آنها مخالفت کرده‌اند. اما پس از روی کار آمدن حزب بعث و شکست توافق مارس (۱۹۷۰-۱۳۴۹) با امتناع دولت عراق برای اعطای خودمختاری به کرکوک و از سرگیری درگیری‌های نظامی بین کردها و نیروهای دولت فدرال عراق و آغاز یک جنگ فرسایشی، محاسبات کردها برای الحاق استان کرکوک، تابع ملاحظات جغرافیای سیاسی و جغرافیای راهبردی شد.

پس از اشغال عراق توسط آمریکا در سال (۲۰۰۳-۱۳۸۲)، کردها تمایل خود را برای ایجاد یک نظام فدرال در عراق که استقلال کرکوک یکی از بزرگترین چالش‌ها و تهدیدهای سیاسی و

امنیتی آن به‌شمار می‌آمد، نشان می‌دادند. قانون اداره دولتی دوره انتقالی سال (۲۰۰۴ - ۱۳۸۳) در ماده (۵۳-۵۸) به مسئله کرکوک و سایر مناطق اشاره دارد که از آن به‌عنوان بزرگترین مشکلات سیاسی و قانون اساسی پیش روی نظام سیاسی جدید عراق یاد می‌شود. در قانون اساسی عراق در سال (۲۰۰۵ - ۱۳۸۴)، مواد مربوط به مسئله کرکوک، قانون اداره دولتی انتقالی با یک رویه و افزودن جزئیات پیچیده‌تر به این ماده برای حل مسئله کرکوک و مناطق مورد مناقشه بین اقلیم کردستان به ماده (۱۴۰) منتقل شد.

بنابراین یکی از کارکردهای اصلی حکومت، ایجاد ثبات و همگرایی اجتماعی و تعادل و عدالت در میان نیروها و گروه‌های متعدد اجتماعی است. در صورت موفقیت دولت‌ها در ایجاد بسترهای وفاق و وحدت اجتماعی است که سایر اهداف آن، از قبیل امنیت، ثبات و توسعه همه جانبه فراهم می‌شود. وقتی این تضاد و گسست بین مردم از جمله مولفه‌های قومی به حد غیرقابل‌تحملی می‌رسد، نه تنها دولت در ایجاد وحدت برای نیل به منافع مشترک ملی توفیقی نمی‌یابد، بلکه به زیر کشیدن دولت و سقوط نظام سیاسی به محوریت وحدت ملت تبدیل می‌شود. برای نیل به حیات طیبه و تکامل اجتماعی مورد نظر در قانون اساسی و آنچه امروز در جامعه جاری و ساری است تفاوت‌هایی وجود دارد و نیل به آن آرمان‌های بلند نیازمند تجدید قوا است. مسئله کرکوک از جنبه‌های متعددی دارای اهمیت به‌سزایی است که پیامدها و آثار تنش‌های تاریخی و تنوع قومیتی و نژادی و شکاف‌های اجتماعی تحت تأثیر انگیزه‌ها و منافع شخصی و سیاسی و اجتماعی و همچنین منافع جریان‌های داخلی و خارجی در استان کرکوک با افزایش درگیری‌ها و اختلافات سیاسی قومیتی بین طرف‌های درگیر بر سر این استان، نزدیک به ۲۰ سال است که دولت عراق راه حلی برای مشکل کرکوک پیدا نکرده است. دولت‌های عراق تاکنون به دلیل فقدان برنامه‌های راهبردی منسجم با وضعیت اجتماعی، سیاسی، قانونی و حقوقی کرکوک، نتوانسته‌اند مواد (۵۸-۱۴۰) از قانون اساسی عراق را اجرا کنند. بدون تردید نگاهی راهبردی و همه جانبه به ابعاد و مؤلفه‌های همگرایی قومیتی در استان کرکوک طبق قانون اساسی برای نیل به وحدت فراگیر ملی، ضمن تبیین نقاط ضعف و قوت نظام، فرصت‌ها و چالش‌های پیش رو، ما را در نیل به اهداف عالی نظام سیاسی کمک می‌کند. با امعان‌نظر به موارد پیش‌گفته، مسئله اصلی این پژوهش و سؤال اصلی آن این است که چه راهبردهایی برای همگرایی قومی در استان کرکوک جهت نیل به وحدت فراگیر ملی باید اتخاذ کرد؟

پیشینه و مبانی نظری تحقیق

پیشینه تحقیق

گران، علی، و دیگران (۲۰۱۵) مقاله‌ای با عنوان آینده، نقشه راه و حل مسأله کرکوک هدف تحقیق طرف‌های فعال در حل مشکل کرکوک چه کسانی هستند؟ کدام طرح‌ها، آینده کرکوک را تعیین خواهند کرد؛ آینده مسأله کرکوک چه می‌شود؟ آیا فرصتی برای یافتن راهکارهای سازشی بین ترکیب جمعیتی که مشخصه استان است وجود دارد؟ نتیجه تحقیق فقدان اراده سیاسی قدرتمند و موفق برای حل این مسأله، باعث وخامت مشکل کرکوک شده است. اگر این اراده وجود داشته باشد، امتیازها داده شده و راهکارهای میانه ارائه خواهد شد. بیشتر راهکارهای گذشته، پیرامون شیوه مدیریت درگیری بین طرف‌ها بوده است، نه حل مسأله. ابهام در مفاد قانون اساسی متعلق به مسأله کرکوک، عدم درج واژه قومیت در فرآیند سرشماری و همه پرسی است. کما اینکه صلاحیت رأی دادن و مرزهای اداری استان کرکوک پس از سال ۲۰۰۳ - ۱۳۸۲ بر اساس مرزهای اداری سال ۱۹۷۵، مشخص نشده است.

مردان (۲۰۱۹) مقاله‌ای با عنوان اهمیت جغرافیای راهبردی میادین نفتی در استان کرکوک (مطالعه جغرافیای سیاسی) به تبیین هدف تحقیق و راهبردی میادین نفتیک از نظر داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی پرداخته و در این تحقیق تاکید شده که این منطقه از اهمیت جغرافیای راهبردی برخوردار است. بر وجود درگیری جغرافیای راهبردی داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی بر سر میادین نفتی کرکوک تاکید شده است؛ چرا که ۴۲٪ از ذخایر نفتی عراق را میادین نفتی کرکوک تشکیل می‌دهد. این میادین مزایای دیگری نیز دارد که توسط طرف‌های مختلف مورد توجه قرار گرفته است؛ چرا که دارای ذخایر عظیم (نفتی)، کیفیت خوب، بهره‌وری بالا و موقعیت جغرافیایی است که دارای بُعد راهبردی است. اصل (۱۴۰) قانون اساسی عراق مصوب سال ۲۰۰۵ - ۱۳۸۵ یکی از پیچیده‌ترین مشکلات را به وجود آورده است؛ نه تنها به خاطر ارتباط آن با چند موضوع بحث برانگیز دیگر مانند فدرالیسم، اقلیم‌ها و منابع طبیعی نفت، بلکه به این دلیل که برای حل آن نیاز به یک توافق ملی گسترده است که باید "درگیری بر سر کرکوک" و سایر موارد بحث برانگیز در قانون اساسی حل شود.

صالح (۲۰۱۶) در مقاله‌ای با عنوان اشغال عراق توسط آمریکا و تأثیر آن بر وحدت ملی، سوالاتی را بدین‌قرار مطرح کرده است: انگیزه‌های پنهان آمریکا از اشغال عراق در سال (۲۰۰۳ -

۱۳۸۲) چیست؟ تاثیر حمله آمریکا بر وحدت ملی عراق چیست؟ یافته های تحقیق بیانگر این است که سیاست دولت آمریکا در عراق در حوادث کنونی نقش اساسی دارد؛ اینگونه که ترسیم مجدد نقشه منطقه و تقسیم بندی مجدد مذهبی و قومیتی به سود منافع آمریکا و رژیم صهیونیستی است؛ به نحوی که این تقسیم بندی در راستای رویکردهای توسعه طلبانه این کشور در منطقه خاورمیانه است. نتیجه تحقیق عدم ایجاد و تقویت نهادهای دموکراتیک مرکزی و محدود کردن اختیارات آنها به دست دولت فدرال در بغداد، باعث خواهد شد سه نهاد سیاسی متخاصم با انگیزه های فرقه ای و قومیتی ایجاد شود. تقسیم این سه نهاد به سه کشور به یک گزینه ترجیحی نسبت به جنگ های فرقه ای است که باعث تضعیف وحدت و وفاق ملی در بین جامعه شد؛ در نتیجه پیدایش هویت های قومی و فرقه ای باعث تضعیف هویت ملی خواهد شد.

علیوی (۲۰۱۴) مقاله ای تحت عنوان تنوع قومی و همزیستی مسالمت آمیز در عراق؛ نمونه موردی: کرکوک، انجام داده است. هدف تحقیق تشخیص عوامل درگیری های قومی و مذهبی بین ساکنان استان کرکوک پس از سال (۲۰۰۳ - ۱۳۸۲) و سازوکارهایی است که به تحقق همزیستی مسالمت آمیز و کنار گذاشتن افراطی گری بین اقلیت ها در کرکوک کمک می کند. نتیجه تحقیق بیانگر این است که چند عامل باعث شده تا راهکار قانونی برای حل مشکل کرکوک پس از سال (۲۰۰۳ - ۱۳۸۲) پیدا نشود؛ از جمله این عوامل عبارتند از: تعارض مواضع و منافع بین کردها، عرب ها، ترکمن ها، ایزدی ها و مسیحیان، مداخله کشورهای منطقه و سازمان های بین المللی، سیاست های اشتباه دولتی، احزاب سیاسی افراطی، گروه های قومی تندرو، گروه های تکفیری و تروریستی، سرویس های رژیم سابق، گروه های جنایت سازمان یافته. دولت باید پیوند اجتماعی بین مردم را تقویت و موانعی را از سر راه بردارد که معلول سیاست های اشغالگرانه ایالات متحده و اشتباهات دولت های گذشته در برخی مناطق است و مشوق رسانه ها و ابزارهای آموزشی و فرهنگی است و نشانگر تنوع و تعدد قومیتی، مذهبی و فرهنگی است که نیاز گروه های مختلف را رفع می کند.

بنابراین سوال اصلی تحقیق این است: طرح راهبردی مناسب ایجاد همگرایی قومی در کرکوک

مطابق اصول قانون اساسی عراق کدام است؟

مبانی نظری تحقیق

طرح راهبردی: به عنوان یک نقشه راه برای آینده یک سازمان است که ضمن تدوین مبادی و مبانی، ارکان جهت‌ساز، شناخت طرح و مساله راهبردی و تدوین راهبرد چتر هماهنگ‌کننده، همسوکننده و هم‌افزاکننده تصمیمات و اقدامات است.

همگرایی قومی: عبارت است از فرآیند ادغام و ترکیب هویت‌های فرعی و قومی مختلف در یک واحد اجتماعی، بدون در نظر گرفتن عناوین ثانویه در یک ظرف مشترک به نام هویت کشوری. این مسأله یکی از وظایف اصلی است که بر دوش جوامع و نظام سیاسی حاکم است؛ زیرا وجود این فرآیند در هر کشوری، نشانگر میزان و افزایش سطح همبستگی اجتماعی بین ساکنان است تا به عنوان یک کشور مستقل دارای نشانه‌های ملی متمایز از سایر کشور، معرفی شود.

قومیت‌های کرکوک: این قومیت‌ها نشانگر تعدد و تنوع قومیتی داخل جامعه و کشور عراق است که ریشه آن به صدها سال قبل باز می‌گردد. این قومیت‌ها، به کرد، عرب، ترکمن و کلدانی- آشوری تقسیم می‌شوند. در پی سیاست‌های رژیم سابق و اجرای طرح ملی-عربی، تنوع قومی در عراق دچار ضعف و سیستی شد. افزون بر این، باید به سیاست‌های آمریکای اشغالگر پس از سال ۲۰۰۳ و نقش کشورهای منطقه‌ای و بین‌المللی اشاره کرد که درگیری‌های قومی-فرقه‌ای را به تأخیر انداخت و باعث شد عراق به سمت بسته بودن و محوربندی بر اساس هویت فرقه‌ای و قومی حرکت کند. ماهیت این مشکلات، ریشه در گذشته و حال دارد و اگر راهکارهای موفقیت‌آمیزی برای آن در نظر گرفته نشود، نقش منفی در آینده خواهد داشت.

استان کرکوک: یکی از استان‌های هجده‌گانه عراق پس از تشکیل این کشور در سال ۱۹۲۱ است. از سال ۱۹۷۶ تا ۲۰۰۳، نام این استان، «التأمیم» بوده است. این استان با مشکلات اجتماعی و سیاسی دارای صبغه قومیتی و نژادی بین اقشار مختلف حاضر در آن و دولت‌های سابق بوده است. پس از سال ۲۰۰۳، این استان به یکی از چالش‌های عراق تبدیل شود و بحران‌های بسیاری به وجود آورد؛ به‌ویژه اینکه برای تغییر ماهیت، بافت جمعیتی و ساختار این استان، تلاش‌های زیادی صورت گرفته است؛ به‌نحوی که این مسأله در راستای تلاش برای الحاق این استان به منطقه کردستان و تحمیل اراده جنبش ناسیونالیست و احزاب کرد است، ولی سایر قومیت‌ها و طرف‌های

سیاسی با این شیوه و عملکرد مخالف هستند؛ چراکه احتمال دارد در آینده، تهدیدی برای کشور عراق باشد (احمد، ۲۰۰۵، ۲۴).

عوامل شکل‌گیری ملی‌گرایی و قوم‌گرایی

۱. چگونگی ساختار توزیع منابع قدرت اقتصادی سیاسی فرهنگی در جامعه؛
۲. وضعیت خود جنبش ملی‌گرایی با توجه به ساز و کارها و شیوه‌های پیگیری مطالبات پایگاه اجتماعی؛
۳. تجربه تاریخی و تعاملات و روابط بین اقوام؛
۴. واکنش حساسیت قدرت‌های منطقه و جهانی به موضوع اقوام در یک کشور خاص؛
۵. شرایط جغرافیایی و ترکیب قومیتی هر جامعه، نسبت جمعیت و سرزمینی و همسانی قومی و نوع شکاف‌های موجود در جامعه.

تئوری فضای عمومی (هابرماس)

مفهوم «سپهر عمومی» که تا حد زیادی در عرف سیاسی و اجتماعی به معنای یک نقطه تلاقی برای همه افراد یک میهن استفاده می‌شود، توانایی کنترل و مهار تضادها و اختلافات - هر چقدر هم که شدید باشند - را دارد. این نقطه تلاقی تنها به لحاظ مادی نیست؛ بلکه جنبه‌های معنوی و غیر مادی را که مجموعه‌ای از ارزش‌ها و هنجارهای مورد قبول عمومی است، دربرمی‌گیرد (هابرماس، ۲۰۱۲، ۱۰-۱۱).

بر اساس نظر هابرماس موارد ذیل از ملزومات تحقق همگرایی اجتماعی است:

- ۱- فضای عمومی زیربنای هر نظام حقوقی است؛ زیرا اراده‌های فردی و جمعی را کنترل و محدود می‌کند و اراده‌ی فردی را در کنار اراده‌ی حکومت به عنوان یک اراده‌ی جمعی محدود می‌کند.
- ۲- فضای عمومی در شکل‌دهی به عقل جمعی جهت تحقق مسائل اساسی مانند همگرایی قومیتی بین گروه‌های مختلف اجتماعی نقش دارد و به حکومت کمک می‌کند (البشری، ۲۰۰۵، ۲۰).
- ۳- فضای عمومی توانایی اختلاط و ارتباط اجتماعی بین افراد را بدون توجه به جایگاه اجتماعی آنها، محقق می‌سازد.

۴- مسأله‌ی همگرایی قومیتی که منجر به صلح و آشتی اجتماعی می‌شود، زمانی اجرا می‌شود که خسارت به دیگران بر اثر رأی و عقیده و وابستگی و یا خسارات مادی به آنها متوقف شده باشد.

اصول تئوری هابرماس در زمینه‌ی تأسیس فضای عمومی پویا به شرح زیر است (هابر، ۱۵۴):

۱- نظام بوروکراسی که در سطح محلی و بین‌المللی به رسمیت شناخته شده است و سلطه و قدرت خود را در داخل کشور، اعمال می‌کند؛

۲- اقتصاد ملی مشروع و قانونی که با منطقه‌ی اقلیمی کشور مرتبط است؛

۳- مناسبات شهروندی که بر اساس قاعده دولت - ملت استوار باشد؛

۴- زبان ملی؛

۵- ادبیات ملی؛

۶- زیرساخت‌های رسانه‌ای؛

۷- گروه‌های جامعه که متقابلاً یکدیگر را پذیرفته و به رسمیت بشناسند؛

۸- پی‌ریزی یک دولت مدنی و داشتن قانون اساسی دموکراتیک.

اصول قانون اساسی مرتبط با مسئله همگرایی قومی در کرکوک

صدور قانون اساسی عراق در سال (۲۰۰۵ - ۱۳۸۵) بدون اجماع ملی و با مخالفت چندین گروه، برخی از مواد آن را مورد اختلاف باقی گذاشت، از جمله اصل ۱۴۰ که عمدتاً مبتنی بر متن ماده ۵۸ قانون اداری حکومت عراق در دوره انتقالی است که در قانون اساسی دائمی (۲۰۰۵ - ۱۳۸۵) تغییر یافته است. ماده ۱۴۰ نقشه راه رسیدگی به مشکل استان کرکوک و پرونده اراضی (مورد اختلاف) و مهلت اجرای آن است که شامل سه مرحله است (قانون اساسی عراق ماده، ۵۸- ۱۴۰):

اول: مرحله‌ی عادی‌سازی که طبق قانون اساسی در ۲۰۰۷/۳/۲۹ - ۱۳۸۶ / ۷ - به پایان می‌رسد.

دوم: مرحله‌ی سرشماری که در تاریخ ۲۰۰۷/۷/۱۳ - ۱۳۸۶ / ۱۱ - به پایان می‌رسد.

سوم: مرحله‌ی همه‌پرسی در کرکوک برای تعیین خواست شهروندان که در ۲۰۰۷/۱۱/۱۵ - ۲ /

۱۳۸۷) خاتمه می‌یابد (قانون اساسی عراق، ماده‌ی ۱۴۰).

بیش از یک تفسیر از عبارت (با در نظر گرفتن) وجود دارد. متن بند (ج) ماده ۵۸ از طرح همه‌پرسی حمایت جدی نمی‌کند و عدم صراحت قانون اساسی کاملاً مشهود است. بر این اساس، متن فعلی را می‌توان با متون مربوط به همین قانون اساسی مقایسه کرد، به عنوان مثال ماده‌ی ۱۱۹ قانون اساسی که می‌گوید: «هر یک یا چند استان حق تشکیل ایالت فدرال براساس درخواست همه‌پرسی را از طریق یکی از دو راه زیر دارند (عثمان حمزه، ۲۰۱۷، ۱۹):

الف - یک سوم اعضای هر شورای استانی درخواست تشکیل ایالت فدرال را داشته باشند.
ب - مطالبه‌ی یک دهم رأی‌دهندگان در هر یک از استان‌هایی که مایل به تشکیل ایالت فدرال هستند.

از این ماده مشخص می‌شود که هیچ استانی حق الحاق به ایالت موجود را ندارد، بلکه حق تشکیل منطقه را دارد. قانون اساسی در متن به (الحاق استان به ایالت موجود) اشاره نکرده است و بر این اساس، استان کرکوک این حق را دارد که به تنهایی یا با استان‌های دیگر یک ایالت فدرال باشد؛ نه اینکه در یک منطقه موجود ادغام شود؛ این متن قانون در مورد بقیه استان‌های عراق نیز صدق می‌کند.

قانون‌گذار در بند (ج) ماده ۵۸ از کلمه‌ی سرشماری استفاده کرده است که واضح و شفاف است. بنابراین کلمه همه‌پرسی در متن نیامده و آنچه که در اصل ۵۸ قانون اداره‌ی حکومت ذکر شده دلالت بر رفراندوم در مورد وضعیت کرکوک یا انضمام آن به اقلیم‌های دیگر ندارد. بنابراین با انتقال اصل ۵۸ قانون اداره‌ی حکومت به قانون اساسی، اصطلاح (رفراندوم) در بند (۲) اصل ۱۴۰ آمده، اما کلمه‌ی همه‌پرسی باعث بغرنج شدن مشکل شد؛ زیرا اصل ۱۴۰ توضیحی نداده و جایگزین ماده‌ی ۵۸ نیست؛ بلکه متنی است که با تمام بندهای آن کپی شده است و مفهوم رفراندوم در بندهای آن ذکر نشده است و دومی رفراندوم را در پراکنش به‌عنوان یادآوری و نه ایجاد متن جدید ذکر می‌کند.

در اینجا از نظر قانون اساسی و حقوقی، توضیحات اعتباری ندارند، بلکه اصل متن قانون اعتبار دارد. کلمه رفراندوم برای تعیین اراده شهروندان درج شده است و در بند دوم اصل ۱۴۰ عبارت رفراندوم برای الحاق به اقلیم کردستان متنی وجود ندارد و در اصل ۵۸ یا ۱۴۰ از کلمه کردستان یا اقلیم کردستان، نه در متن، نه در معنا ذکر نشده است. بنابراین، این گزاره‌های مشکوک، هیچ اعتبار قانونی، مشروعیت و اعتبار حقوقی ندارند؛ همچنین مبنای قانون اساسی (برای رفراندوم) بسیار

ضعیف است و ارزش حقوقی و قانونی ندارد و هرگز نمی‌تواند در مقابل هیچ نظر قانونی و علمی ایستادگی کند (عثمان حمزه، ۲).

به تعویق انداختن حل مسئله کرکوک به معنای تجربه یک مرحله انتقالی و تداوم اختلافات بین احزاب و جناح‌های سیاسی در مورد مشخصات روند سیاسی در عراق است و این امر دستیابی به راه‌حل‌های صرفاً عراقی برای مشکل کرکوک را دشوار می‌کند. در این راستا می‌توان اشاره کرد که شورای امنیت سازمان ملل متحد قطعنامه شماره ۱۷۷ را در خصوص تمایل سازمان ملل برای کمک به حل اختلافات بر سر تعیین سرنوشت کرکوک صادر کرد. همانطور که نقش میانجی سازمان ملل می‌تواند باعث رسیدگی به شکست سیاسی بین گروه‌های قومیتی برای حل مشکل باشد. رویکرد بین‌المللی شدن این موضوع با قانون اساسی عراق به ویژه اصل ۱۴۰ مربوط به مناطق مورد مناقشه از جمله کرکوک مغایرتی ندارد؛ زیرا تلاش برای یافتن داور بین‌المللی بی‌طرف برای حل مشکل، در ردیف اصل ۱۴۰ قانون اساسی آمده است.

تبیین برخی اصول قانون

۱- عادی‌سازی

در رابطه با روند عادی‌سازی، اصل ۱۴۰ قانون اساسی به ماده ۵۸ قانون دولت انتقالی دولت عراق اشاره دارد. این ماده تأکید می‌کند که لازم است ستمی که حکومت سابق در قالب روند جابه‌جایی جمعیتی در بعضی مناطق از جمله کرکوک روا داشته است، در اسرع وقت رفع و جبران شود. این ماده علاوه بر بحث مفصل در مورد روند عادی‌سازی، سه اقدام زیر را لازم می‌داند (جابر، ۲۰۱۷، ۱۷۲):

- پرداخت غرامت مالی به کسانی که از کرکوک اخراج شده‌اند و کسانی که در آنجا اسکان داده شده‌اند و کسانی که باید به محل اصلی خود بازگردند؛
- اصلاحات قومیتی؛
- حل و فصل اختلافات ملکی؛ این جنبه از روند عادی‌سازی شامل دو موضوع است، یکی محلی و دیگری مربوط به اختلافات موجود بر زمین‌های کشاورزی.

۲- مرزهای اداری

اصل‌های ۵۸ و ۱۴۰ از قانون اساسی سال (۲۰۰۵ - ۱۳۸۵) دستورالعمل‌های دقیقی برای اجرای برنامه‌های فوق را روشن نکرده است؛ بطوری‌که منجر به ابهام در تفسیر و در نتیجه ادامه اختلاف بر

سر این موضوع بین اقوام موجود در کرکوک شد. همانطور که کمیته‌ی اجرای اصل ۱۴۰ در شورای ریاست توصیه کرده است که کلیه‌ی اراضی جدا شده از استان کرکوک از جمله مناطقی که تحت سلطه اقلیم کردستان و دولت عراق است، شامل مناطق چمچمال، کفری، کار و طوزخرماتو، باید به این استان بازگردانده شوند و این گونه قلمرو استان کرکوک به مرزهای خود در سال ۱۹۷۵ باز می‌گردد.

۳- سرشماری نفوس

اگر قانون اساسی عراق را مورد بررسی قرار دهیم، متوجه می‌شویم که فقط دوبار از واژه سرشماری نفوس نام برده است. اصل ۱۴۰ به روشنی و صراحت بیان می‌کند که سرشماری جمعیت باید به‌عنوان بخشی از فرایند مقدماتی، قبل از برگزاری همه‌پرسی انجام شود و ماه جولای سال (۲۰۰۷ - ۱۳۸۶) به‌عنوان موعد نهایی سرشماری تعیین شده بود. اما این مسئله همانند سرشماری عمومی نفوس عراق که قرار بود در تاریخ ۱۷ اکتبر سال ۲۰۰۷ - ۱۳۸۶) انجام شود، مورد اهمال قرار گرفت. دلیل اصلی عدم انجام سرشماری، موضوع ورود یک سوال (در فرم‌های مربوطه) در مورد قومیت افراد بوده است و این ناشی از اعتقاد به این است که طرح سوال مربوط به مسائل تاریخی یا قومیتی، باعث درگیری و اختلاف می‌شود (مراجعه شود به قانون اساسی عراق، ۲۰۰۵)

۴- همه‌پرسی

در مورد همه‌پرسی نظرات متفاوتی وجود دارد. اختلاف دیدگاه‌ها، به‌دلیل تفسیر یا بیان غیر-دقیق از عبارات‌های مندرج در ماده قانون اساسی مربوطه، به‌وجود می‌آید. این ماده، شکل و قالب کلی را ذکر می‌کند و نمی‌گوید که چه کسی واجد شرایط رأی دادن و انتخاب است، مرزها یا بخش‌های اداری برای انجام همه‌پرسی کدام است؟ فرایند و نحوه پرسش از شرکت‌کنندگان چگونه است و مقام یا نهاد متولی اجرای فرایند همه‌پرسی کیست؟ مواضع گروه‌های سیاسی و اقوام موجود در استان کرکوک نسبت به این ماده را می‌توان در سه نوع به این شرح مشخص و محدود کرد (الحمدانی، ۱۶۴):

اول: موضع کردها که بر این نکته تأکید می‌کنند که مواد قانون اساسی باطل نمی‌شوند و بر ضرورت اجرای آنها تأکید کرده و نسبت به نقض آنها هشدار می‌دهند.

دوم: موضع ترکمن‌ها، که توسط برخی از احزاب عربی هم مورد حمایت قرار می‌گیرد و می‌گویند «ماده مربوط به کرکوک» در قانون اساسی مشروعیت و اعتبار خود را از دست داده است؛ زیرا باید تا پایان سال (۲۰۰۷ - ۱۳۸۶) اجرا می‌شد؛ بنابراین باید راه‌حل‌های جایگزین بررسی و اجرا شوند.

سوم: گروه سوم در تلاش است تا بحران را به‌صورت قانونی توضیح دهد. برخی از طرف‌های پارلمانی و دولتی عراق در تلاش هستند تا راه‌حلی براساس قانون اساسی پیدا کنند که همه‌ی طرف‌ها را راضی کند؛ چرا که این ماده به‌صراحت و به‌وضوح موجب اختلاف و نزاع، برانگیختن تعصبات نژادی و تنش شدید در روابط بین قومیت‌های عراق اعم از اعراب، کردها، ترکمن‌ها و غیره می‌شود (سین کن، ۲۰۱۰: ۹۲).

عوامل همگرایی قومی در استان کرکوک

عامل دینی و مذهب

دین عاملی مهم در زندگی بشری به شمار می‌آید که از طریق سلطه معنوی بر رفتار افراد و گروه‌ها تأثیر می‌گذارد. از آنجا که نمی‌توان جامعه‌ای را یافت از یک نوع اعتقاد دینی برخوردار نباشد، اما با این وجود به‌دلیل اینکه بیشتر ادیان مختص مردم یک کشور نیستند، جامعه‌شناسان عامل دینی را یک عامل روحی و معنوی می‌دانند که برخی مواقع به‌عنوان یک عامل اصلی در هویت ملی و مقابله با تنش‌های فرقه‌ای به‌شمار می‌آید. در واقع عامل دین مهم‌ترین عامل در ایجاد همبستگی میان ملت و یک جامعه است.

عراق محل حضور اقوام و مذاهب مختلف در صحنه اجتماع است. گوناگونی مذهبی به‌ویژه رقابت شیعه و سنی، بافت قدرت و تحولات اجتماعی این کشور را برجسته کرده است. عراق به‌دلیل تنوع قومی-فرقه‌ای، سیاسی-اجتماعی و مذهبی-ایدئولوژیکی، همواره در معرض آسیب بوده است که این هویت و ساختار موزاییکی این کشور، ساختار قدرت در عراق را در وضعیت پیچیده‌ای قرار داده است. در گذشته، حضور اقلیت سنی در رأس هرم قدرت، فشارهای شدیدی بر شیعیان این کشور وارد آورده بود. حمله امریکا به عراق در سال (۲۰۰۳ - ۱۳۸۲) و سرنگونی رژیم بعثی موجب وجود رقابت‌های مذهبی، سیاسی و ایدئولوژیکی در تقسیم قدرت، گسترش

خشونت و افزایش تروریسم و نیروهای افراطی، رقابت نیروهای منطقه‌ای و بین‌المللی در عراق و تقویت عنصر شیعی و کردی در ساختار سیاسی عراق شده است (الباط، وحید، ۲۰۱۶، ۲۵۶).

دیدگاه‌ها و مواضع آیت‌الله سیستانی، در فرایند دولت‌سازی و شکل‌گیری نظام سیاسی نوین عراق نشان داد ایشان رسالتی سیاسی برای اسلام قائل است. آیت‌الله سیستانی در صحنه عمل نیز تعامل خود با گروه‌ها و شخصیت‌های سیاسی مسلمان و غیرمسلمان را بر پایه تساهل و تسامح دینی بنا کرده و ضمن تأکید بر مبانی دینی به دنبال فراهم ساختن زمینه‌های مشارکت تمام افراد اعم از شیعه و سنی و سکولار در تمامی امور جامعه است. سخنان آیت‌الله سیستانی نه تنها در صحنه داخلی جمع‌گرایی و رویکردهای مردم‌سالارانه را مقدم بر تک‌روی و اقدامات فردگرایانه می‌داند بلکه وی معتقد به چنین رویکردی در سطح بین‌المللی است (الخزعلی، ۲۰۱۸، ۵۲).

از دید آیت‌الله سیستانی منابع و ثروت عراق به تمامی اقوام و مذاهب عراق تعلق دارد و هرگونه الگوی سیاسی و اداری باید به نحوی تنظیم شود که منجر به توزیع عادلانه این ثروت‌ها شود؛ از این رو ایشان به وحدت کل عراق و به‌ویژه وحدت مناطق شیعه‌نشین و اهل سنت اعتقاد راسخ دارد. از دلایل عمده طرفداری ایشان از وحدت اراضی فراهم ساختن امکان بهره‌مندی عادلانه اهل سنت از منابع و ثروت‌های این کشور است که در مناطق جنوبی شیعه‌نشین واقع شده است؛ با تأکید ایشان است که انتخابات با حضور گسترده مردم برگزار می‌شود و با نظارت بر روند تدوین قانون اساسی، قانون اساسی جدیدی تدوین می‌شود و نقش اسلام را در آن قانون برجسته می‌کند.

سرزمین مشترک

سرزمین مشترک عاملی مهم در تحقق همگرایی قومی میان عناصر اجتماعی درون استان کرکوک به‌شمار می‌آید؛ زیرا حضور این قومیت‌ها در یک سرزمین مشترک به صدها سال پیش برمی‌گردد؛ بنابراین این سرزمین‌ها دارای مشترکات تاریخی، فرهنگی و اجتماعی هستند که آنان را در یک قالب اجتماعی با منافع مشترک قرار داده است ولیکن به دلیل سیاست‌های دولت‌های گذشته و سوءمدیریت شاهد اختلافاتی میان قومیت‌های استان هستیم (نژاد، ۱۳۹۳: ۲۰).

گسترش فرهنگ گفتگو

فرهنگ گفتگو (سازش) یک عنصر تعاملی متکامل است که موانع روانی میان طرف‌های منازعه را برطرف می‌سازد. گفتگو ایمن‌ترین راه دستیابی به حقیقت و حل و فصل اختلافات و رسیدن به توافق است و زمینه سازش و ایجاد ارتباطات در زمینه‌های مختلف و تصحیح برداشت‌های

نادرست را فراهم می‌سازد. سازش سیاسی شرط لازم برای هرگونه اصلاحات سیاسی است و همزیستی مسالمت‌آمیز را به دنبال دارد. سازش، ثبات سیاسی، اجتماعی و حل و فصل اختلافات گوناگون جامعه میان نمایندگان قومیت‌های مختلف را به دنبال خواهد داشت (الفیاض، ۲۰۱۶، ۳۲).

توافق سیاسی

مفهوم توافق براساس رفتار افراد و گروه‌ها ارزیابی می‌شود که در محیط خود به نوعی همبستگی و انسجام میان افراد و تأمین نیازمندی‌ها و خواسته‌هایشان در خصوص مسائل مادی و اجتماعی صورت می‌پذیرد. اصطلاح توافق در گفتمان سیاسی انگلیس و آمریکا تا حدودی دارای مضامین مثبت و به معنای سازگاری با رخدادهای سیاسی و گفتگو با مخالفین است و با ارزش‌هایی همچون حکمت و گذشت مرتبط است. در آمریکا از آن به معامله اسب‌ها (که اصطلاحاً به معاملات سیاسی اشاره دارد و در پی تحقق منافع است) یاد می‌شود. بر این اساس توافق سیاسی به مفهوم رسیدن به دستاوردهایی مثبت از انجام گفتگوها، مشاوره‌ها و مذاکرات است که با وجود اختلافات سیاسی، ایدئولوژی و اعتقادی میان طرف‌های مخالف، اهداف و خواسته‌های آنان تأمین می‌شود و حقوق آنها به دور از هرگونه سیاست‌های بسته، تندرو و تنش‌زا که راه‌های گفتگو را می‌بندد، تضمین می‌کند (المرجانی^۱، ۲۰۱۷: ۳۳).

روش شناسی تحقیق

این تحقیق (زمینه‌ای-موردی) و از لحاظ هدف یک تحقیق «کاربردی» است؛ چرا که به دنبال ارائه یک طرح مشخص با راهبردها و راهکارهایی جهت موضوع اصلی تحقیق است. این تحقیق همچنین از منظر ماهیت «توصیفی و اکتشافی» به‌شمار می‌آید. با توجه به نقش زیاد عوامل کمی و کیفی، روش مورد استفاده در آن، موردی زمینه‌ای با غلبه روش پیمایشی و تکنیک پرسشنامه، با رویکرد همخوانی است؛ بنابراین به نوعی رویکردهای آمیخته (ترکیبی) در این پژوهش وجود دارد. در این پژوهش از روش آمیخته با استفاده از تحلیل محتوای قانون اساسی و روش موردی زمینه‌ای استفاده می‌شود.

برای جمع آوری داده‌ها از روش کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شد. روش میدانی شامل مراجعه به افراد و خبرگان با استفاده از ابزارهای مصاحبه و پرسشنامه، جامعه خبرگی شامل خبرگان و کارشناسان دارای تحصیلات تکمیلی، دارای تجربه و مسئولیت در حوزه فرهنگی، مرکز پژوهشهای مجلس پارلمان عراق، مدیران مربوطه در نیروهای نظامی، مسئولین، مدیران و کارشناسان عالی بخش‌های دانشگاهی و مقامات احزاب سیاسی و مدیران در رسانه‌ها و افکار عمومی (برابر جدول شماره ۱)، با هدف نهایی کردن عناصر طرح راهبردی، و تعیین عوامل کلیدی داخلی و خارجی پرداخته شد. با تحلیل جواب‌ها و شناسایی نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها، ابتدا ماتریس ارزیابی عوامل داخلی (IFE) و ماتریس ارزیابی عوامل خارجی (EFE) تشکیل شد. سپس با کمک نتایج حاصل از این ماتریس‌ها و تشکیل ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و خارجی به تجزیه و تحلیل وضعیت استان کرکوک پرداخته شد. در گام بعد، نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای شناسایی شده را وارد ماتریس SWOT کرده و راهبردهای ترکیبی استخراج شد. در مرحله آخر، پس از استخراج راهبردهای ترکیبی حاصل از ماتریس SWOT و برای اولویت بندی راهبردها، از نظر خبرگان کمک گرفته شد. به همین منظور پرسشنامه‌ای جهت سنجش جذابیت هر یک از عوامل داخلی (نقاط قوت و ضعف) و عوامل خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها) تنظیم شد.

جدول شماره ۱: خبرگان تحقیق (الف: خبرگان و مسئولان نظام سیاسی عراق ب: خبرگان دانشگاه‌ها و

مراکز علمی - تحقیقاتی)

نام خبرگان‌ها	وظیفه و محل کار	قومیت
دکتر محمود المشهدانی	رئیس مجلس پارلمان سابق	عربی سنی
دکتر محمد تمیم	نماینده مجلس پارلمان - استان کرکوک (الان نایب نخست وزیر)	عربی سنی
حسن توران بهاء الدین	نماینده مجلس - استانداری کرکوک	ترکمانی سنی
محمد تقی مولی	عضو سابق مجلس نمایندگان و عضو حزب مجلس الاعلی اسلامی عراق	ترکمانی شیعی
دکتر خالد ثوانی	نماینده سابق پارلمان - استان کرکوک، الان وزیر عدل	کردی سنی
سالار عبدالکریم الشیخ	رئیس فعلی کمیته اجرای ماده (۱۴۰) - استانداری کرکوک، حزب دمکرات کردستان.	کردی سنی

نام خبرگان‌ها	وظیفه و محل کار	قومیت
دکتر حسن عبدالکریم الکعبی	نایب رئیس مجلس پارلمان عراق سابق	عربی شیعی
دکتر رائد فهمی	رئیس سابق کمیته اجرای ماده (۱۴۰)، نماینده مجلس پارلمان و وزیر سابق - استانداری بغداد	عربی شیعی
دکتر: رائد فاضل الحسنی	دانشکده مدیریت و اقتصاد دانشگاه کرکوک.	عربی سنی
دکتر: باسَم علی خریسان	دانشگاه کرکوک - علوم سیاسی.	ترکمان شیعی
دکتر: محمدهاشم البطاط	دانشگاه مستنصریه - فکر سیاسی.	عربی شیعی
دکتر: علی جاسم التمیمی	دانشگاه کرکوک - روابط بین‌الملل.	عربی سنی
دکتر نور حاتم کریم	دانشگاه کرکوک - قانون اساسی	عربی شیعی
دکتر: ناظم جواد الزبیدی.	دانشگاه بغداد - مدیریت راهبردی	عربی شیعی
دکتر: اسعد ترکی سواری.	دانشگاه کرکوک - قانون اساسی.	کردی سنی
نادیه داخل اللامی	دانشگاه بغداد - مدیریت راهبردی	عربی شیعی

جدول شماره ۲: فرایند تحقیق

مطالعه و بررسی ادبیات تحقیق
انتخاب روش تحقیق
تهیه پرسشنامه
جمع‌آوری اطلاعات
تجزیه و تحلیل اطلاعات آراء خبرگان و آمار
تبیین نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات
طرح‌راهبرد همگرایی قومی به استان کرکوک در عراق

یافته‌های پژوهش

آماره جمعیت شناختی تحقیق: نقش آمار توصیفی در واقع، جمع‌آوری، خلاصه‌کردن و توصیف اطلاعات کمی و کیفی حاصل از نمونه یا جامعه آماری است. جدول زیر یافته‌های جمعیت شناختی تحقیق را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۳: توصیف جمعیت شناختی تحقیق

درصد فروانی	فراوانی	متغیر	
۶۸	۲۶	مرد	جنسیت
		زن	
۲۹	۱۱	۳۵-۲۵	سن
		۴۵-۳۶	
		۵۵-۴۶	
		۶۵-۵۶	
		۶۶ بیشتر	
۵۲	۲۰	عربی	قومیت
		کردی	
		ترکمانی	
		کلدواشوری	
۲۱	۸	مدرک کارشناسی	تحصیلات
		فوق دیپلم	
		گارشناسی ارشد	
		دکتر	
۴۲	۱۶	۱۵-۱۰	سابقه خدمت
		۲۰-۱۶	
		۲۵-۲۱	
۲۴	۹		
۲۱	۸		

درصد فراوانی	فراوانی	متغیر	
۱۳	۵	۲۶ از بیشتر	
۳۹	۱۵	استادان‌نگاه	حوزه فعالیت
۸	۳	کارشناسی رسانه	
۱۶	۶	سیاسی	
۲۱	۸	نظامی و امنیت	
۱۶	۶	کارمند	
۶۱	۲۳	مستقل	دیدگاه سیاسی
۲۱	۸	اسلام‌گرا	
۱۱	۴	سکولارکرا	
۸	۳	قومی‌گرا و نژادگرا	

ماتریس ارزیابی و تعیین موقعیت راهبردی (IFE - EFE)

برای تجزیه و تحلیل محیط داخلی (ضعف‌ها و قوت‌ها) و محیط خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها) در قالب یک جدول تنظیم و میانگین وضع موجود که بیانگر ضریب اهمیت آن عامل و به‌همراه نمره موزون هر عامل که حاصل ضرب وزن در ضریب اهمیت است، محاسبه و برای هر یک از عوامل ضعف‌ها و قوت‌ها به‌صورت جداگانه و فرصت‌ها و تهدیدها بطور جداگانه محاسبه و اعمال شد.

جمع امتیازات وزن‌دار (موزون) محاسبه می‌شود که حداقل ۱ و حداکثر ۴ و دارای میانگین ۲/۵ است. اگر امتیاز وزنی محیط‌ها بزرگ‌تر از میانگین ۲/۵ باشد، محیط از نظر عوامل درونی در مجموع دارای قوت و اگر نمره کمتر از میانگین باشد، سازمان از نظر عوامل داخلی در مجموع دچار ضعف است.

جدول شماره ۴: ماتریس ارزیابی و تعیین موقعیت راهبردی (IFE) نقاط قوت

شماره	محیط داخلی (نقاط قوت)		میانگین	انحراف معیار	اهمیت نسبی
	محیط داخلی (نقاط قوت) مؤلفه‌ها				
۱	وجود نظام دموکراتیک و آزادی‌های سیاسی و اجتماعی در عراق که نیرویی برای نزدیکی ملی قلمداد می‌شود		۲,۶۳	۰,۸۸	۶۶
۲	قرار داشتن استان کرکوک به عنوان یک منطقه فدرال و مستقل از اقلیم کردستان		۱,۹۵	۱,۲۹	۴۸
۳	برخوردراری استان کرکوک از ثبات اداری و سیاسی پس از شکست همه پرسی کردستان		۱,۴۰	۰,۷۶	۳۸
۴	وجود برنامه‌های راهبردی و اداری برای حل مشکل تقریب و وحدت ملی		۱,۱۶	۰,۶۷	۲۹
۵	همکاری با سیستم تمرکززدایی اداری برای مدیریت استانداری‌ها در میان مدت		۲,۴۰	۱,۲۸	۵۹
۶	وجود توپوگرافی و موقعیت جغرافیایی که استان‌های مرکزی و شمالی را به هم پیوند می‌دهد.		۱,۵۰	۰,۹۸	۵۱
۷	وابسته بودن قدرت اقتصاد عراق به درآمدهای نفتی برای ۹۷ درصد جمعی		۳,۰۰	۱,۱۳	۵۴
۸	وجود ثروت نفت و منابع انسانی به عنوان یک عامل قدرت در استان کرکوک		۳,۳۶	۰,۸۲	۸۴
۹	اعطای غرامت مالی و حل مشکل اراضی مورد مناقشه در بین اهالی فرمانداری		۲,۶۸	۱,۱۲	۶۷
۱۰	استفاده از ۵ درصد صندوق از درآمدهای نفتی کرکوک برای حمایت از سیاست‌های وحدت ملی		۱,۹۰	۰,۹۲	۴۷
۱۱	حمایت از مرجعیت دینی برای دستیابی به وحدت ملی در جامعه عراق و استان کرکوک		۳,۲۰	۱,۳۲	۷۵

۵۳	۱,۳۳	۲,۱۱	وجود کثرت گرایی ملی (عرب-ترکمن- کرد) و کمک آن به ایجاد وحدت در داخل استان	۱۲
۳۰	۰,۶۲	۱,۲۱	بکارگیری بخش بزرگی از سیاست‌ها برای ارتقای آگاهی فرهنگی و هماهنگی اجتماعی توسط نهادهای دولتی	۱۳
۶۸	۰,۹۶	۳,۰۰	استحکام ارزش‌های اسلامی و فرهنگی در محافل بزرگ جامعه عراق	۱۴
۶۳	۱۶,۱	۱,۴۰	ایجاد مرکز ملی مطالعات صلح اجتماعی در عراق (این ساختار در داخل پارلمان عراق و شورای وزیران قرار داد)	۱۵
۴۴	۰,۸۷	۲,۰۰	افزایش تداوم سیاسی و اجتماعی عراق (به واسطه اینکه در قانون اساسی تصریح شده که عراق یک کشور فدرال و دمکراتیک است)	۱۶
۳۲	۰,۹۸	۱,۳۰	علاقه‌مندی نهادهای دولتی به نظرات کارشناسان و دانشگاهیان در مورد مسایل قانون اساسی و حقوقی عراق	۱۷
۴۷	۱,۰۱	۱,۵۰	تصریح قانون اساسی عراق به ایجاد توازن بین اجزای ملی برای تضمین وحدت ملی	۱۸
۴۳	۰,۸۷	۲,۶۰	تصریح قانون اساسی عراق به حقوق و آزادی‌های اجزای اصلی جامعه و مناطق	۱۹
۳۷	۰,۹۵	۱,۵۰	بی طرفی دادگاه فدرال در تفسیر مواد قانون اساسی و قوانین مورد اختلاف	۲۰
۳۴	۰,۷۲	۱,۳۸	برخورداری از قابلیت‌های نظامی و امنیتی برای مقابله با تهدیدات امنیتی	۲۱
۴۷	۰,۷۶	۱,۸۹	کمک به تحقق امنیت و ثبات اجتماعی از طریق حضور یک نیروی امنیتی حرفه‌ای در پایگاه‌های ملی	۲۲
۴۲	۰,۸۴	۱,۶۸	حضور حشد شعبی در کرکوک به عنوان عاملی برای تامین امنیت	۲۳
۶۹	۱,۰۵	۲,۰۰	اعمال قانون خدمت اجباری در نیروهای مسلح	۲۴
۰,۵۰	۰,۸۰	۲,۰۲	نمره محیط داخلی (قوت‌ها)	

در این تحقیق در فرایند تجزیه و تحلیل محیط داخلی محقق به تعدادی از نقاط ضعف دست پیدا کرد که به دلیل ملاحظات امنیتی از ذکر آنها خودداری می شود.

جدول شماره ۵: ماتریس ارزیابی و تعیین موقعیت راهبردی (EFE) فرصت‌ها

ردیف	محیط خارجی (فرصت‌ها)			شاخص‌های آماری	
	مؤلفه‌ها	میانگین	انحراف معیار	نسبی	اهمیت
۱	نقش دولت عراق به عنوان میانجی در کاهش مناقشه بین کشورهای منطقه	۱,۷۹	۰,۹۶	۴۵	
۲	نظام دموکراتیک عراق و تعامل نیروهای منطقه‌ای و بین‌المللی با آن	۲,۷۶	۰,۸۱	۶۹	
۳	صدور قطع نامه شماره ۱۷۷۰ شورای امنیت سازمان ملل متحد برای تشکیل کمیته‌ای از طرف یک هیئت یونانی برای ارائه مشاوره و کمک در مناطق مورد مناقشه	۱,۲۹	۰,۷۳	۳۲	
۴	بی طرفی عراق با وجود افزایش درگیری‌ها بین قدرت‌های منطقه‌ای	۱,۴۵	۰,۸۳	۳۶	
۵	موقعیت راهبردی دولت عراق در خاورمیانه و ارتباط آن با محیط منطقه	۱,۸۵	۰,۹۵	۴۶	
۶	نقش صادرات نفت عراق در بازارهای جهانی انرژی	۱,۸۲	۰,۹۱	۴۵	
۷	افزایش قیمت جهانی نفت و تحقق دستاوردهای مالی کلان با افزایش تقاضا و نیاز جهانی	۲,۰۰	۰,۹۶	۵۰	
۸	حضور استعدادها و نخبگان تاثیرگذار عراقی در کشورهای همسایه	۱,۵۰	۰,۸۰	۳۷	
۹	تاریخ متمدن و ارزش‌های فرهنگی مشترک بین جامعه عراق و جوامع کشورهای منطقه	۱,۷۷	۰,۹۱	۴۴	
۱۰	گشودگی کشورهای جهان به روی جامعه عراق از طریق مبادلات گردشگری فرهنگی و تجاری	۱,۷۱	۰,۷۷	۴۳	
۱۱	اتخاذ رویکرد تحقق عدالت و صلح در بین بیشتر مردم منطقه	۱,۴۵	۰,۷۶	۳۶	
۱۲	پیروزی عراق بر سازمان داعش به نمایندگی از کشورهای منطقه.	۳,۰۰	۰,۷۷	۷۵	
۱۳	حمایت نظامی و سیاسی جمهوری اسلامی ایران از عراق	۲,۳۹	۱,۰۰	۶۰	
۱۴	تشدید قدرت محور مقاومت در خاورمیانه	۱,۶۱	۰,۸۹	۴۰	
۱۵	نقش ائتلاف به رهبری آمریکا برای مبارزه با تروریسم در عراق	۱,۶۶	۰,۹۷	۴۰	

۴۱٪	۰,۸۴	۱,۱۹	نمره کلی محیط خارجی فرصت‌ها
-----	------	------	-----------------------------

جدول شماره ۶: ماتریس ارزیابی و تعیین موقعیت راهبردی (EFE) تهدیدها

رتبه	محیط خارجی (تهدیدها)			شاخص‌های آماری	
	مؤلفه‌ها	میانگین	انحراف معیار	نسبی	اهمیت
۱	دخالت دولت ترکیه و همسایگان منطقه‌ای در امور عراق	۲,۹۲	۱,۰۲	۷۳	
۲	اصرار سیاست‌مداران آمریکایی بر اجرای فدرالیسم و تاثیر آن بر ثبات عراق	۲,۲۹	۱,۱۶	۵۷	
۳	راه‌اندازی جنگ نیابتی علیه عراق از سوی برخی کشورهای منطقه	۲,۶۰	۰,۹۷	۶۵	
۴	تجاوز به حاکمیت عراق و حقوق آب آن توسط کشورهای همسایه	۳,۰۰	۰,۸۴	۷۵	
۵	سیاست‌های تحریک نژادپرستی و قومیت توسط برخی از همسایگان عراق	۱,۴۰	۱,۰۲	۳۵	
۶	فقدان انضباط پولی و مالی ناشی از بحران‌ها و جنگ‌ها در فضای منطقه‌ای و بین‌المللی	۱,۵۵	۱,۰۶	۳۹	
۷	ظهور کشورهایی که در بخش نفت و اقتصاد با عراق رقابت می‌کنند	۱,۴۰	۰,۷۹	۳۵	
۸	بحران جهانی غذا به دلیل جنگ بین روسیه و اوکراین و کشورهای اتحادیه اروپا	۲,۵۰	۰,۸۶	۶۲	
۹	وجود برخی از سیاست‌ها و شرایط سازمان‌های اقتصادی و مالی بین‌المللی در مورد عراق	۱,۴۰	۰,۹۲	۳۵	
۱۰	پیامدها و انعکاس جهانی شدن فرهنگی و سیاسی بر جامعه عراق	۲,۵۰	۱,۰۱	۶۳	
۱۱	گسترش فرهنگ ترویج مواد مخدر و سوء مصرف مواد مخدر در کشورهای همسایه و تاثیر آن بر جامعه عراق	۲,۷۶	۰,۸۸	۶۵	
۱۲	مهاجرت خارجی از عراق و بازتاب آن بر ارزش‌های فرهنگی	۱,۳۵	۰,۹۴	۳۴	
۱۳	جنگ فرهنگی خارجی و عملیات روانی برای تغییر ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی	۲,۷۶	۰,۷۹	۶۹	
۱۴	وجود پایگاه‌های نظامی ارتش آمریکا و ترکیه در کشور	۳,۵۰	۱,۱۹	۸۸	

۶۸	۰,۹۵	۲,۷۴	تشدید حملات سایبری به عراق و کشورهای منطقه	۱۵
۸۵	۰,۸۰	۳,۴۰	تاثیر سیاست‌های مخرب و بی‌ثبات کننده رژیم صهیونیستی برای عراق	۱۶
۶۴	۰,۹۵	۲,۵۸	تکمیل نقش قدرت‌های منطقه‌ای در سطح انرژی و فناوری هسته‌ای	۱۷
۶۶	۰,۹۹	۲,۶۶	وضعیت امنیتی سوریه و حضور گروه‌های تروریستی و نیروهای خارجی	۱۸
۶۲	۰,۸۳	۲,۵۰	گسترش و تداوم جنگ روسیه و اوکراین و برهم زدن امنیت بین‌المللی	۱۹
%۶۷	۰,۹۳	۲,۳۴	نمره کلی محیط خارجی تهدیدها	

جدول ۷: امتیازات محاسبه شده برای محیط داخلی و خارجی

نمره نهایی	تجزیه و تحلیل محیط
۲,۱۴	ماتریس ارزیابی محیط داخلی (IFE)
۲,۱۱	ماتریس ارزیابی محیط خارجی (EFE)

تجزیه و تحلیل نتایج حاصل از ماتریس‌های داخلی و خارجی:

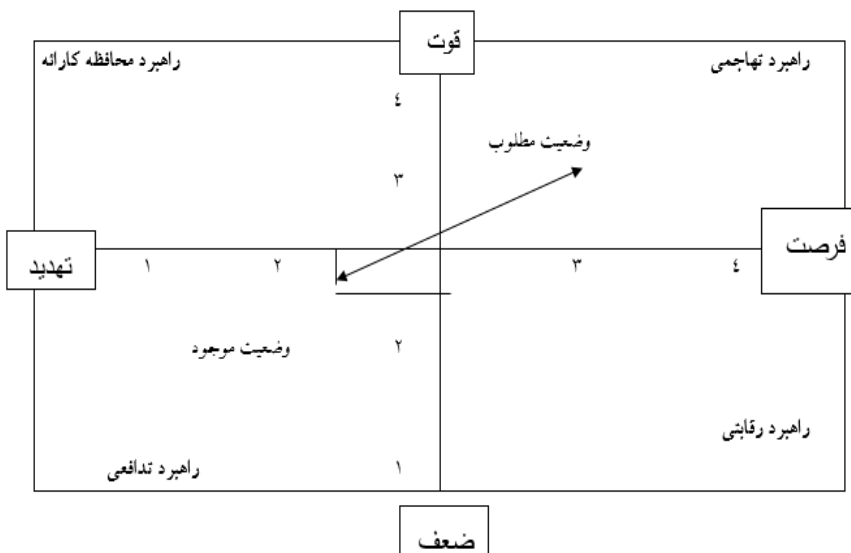
نتایج به دست آمده از ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و خارجی بیانگر آن است که وضعیت استان کرکوک در حالت تدافعی قرار دارد. این وضعیت ناشی از غلبه نقاط ضعف داخلی بر نقاط قوت داخلی است. بنابراین راهبردهای مناسب باید با استفاده از کاستن از ضعف‌ها و دوری از تهدیدهای محیطی را کاهش دهد و یا از ببرد.

تدوین راهبرد به کمک SWOT

پس از شناسایی عوامل محیطی (فرصت‌ها و تهدیدها) و عوامل درونی (قوت‌ها و ضعف‌ها)، از ماتریس‌های IFE و FFE وارد ماتریس SWOT شده و راهبردهای ترکیبی تعیین می‌شود. با توجه به عوامل محیطی احصاء شده و امتیاز واکنش کشور عراق به هر کدام از عوامل مزبور، موقعیت همگرایی قومی در استان کرکوک ارزیابی و تعیین شد و بر این اساس مسیر راهبردی در ناحیه تدافعی قرار گرفت و با توجه به این موقعیت، خبرگان تشخیص دادند که می‌تواند در بلندمدت در ناحیه

تهاجمی (وضعیت مطلوب آینده) استقرار باید بر این اساس از بین راهبردهای چهارگانه راهبردهای نواحی SO و WT انتخاب و به شرح زیر اولویت بندی شدند:

ارزیابی تعیین موقعیت و اقدام راهبردی

جدول ۸: ماتریس زوجی (برای احصاء راهبردهای بخشی)

نقاط ضعف - W	نقاط قوت - S	محیط داخلی / محیط خارجی
ضعف‌ها را فهرست کنید	قوت‌ها را فهرست کنید	فرصت‌ها - O فرصت‌ها را فهرست کنید
راهبردهای (WO): بهره جستن از فرصت‌ها برای از بین بردن ضعف‌ها	راهبردهای (SO): بهره جستن از قوت‌ها برای بهره‌برداری از فرصت‌ها	تهدیدات - T تهدیدات‌ها را فهرست کنید
راهبردهای (WT): کاستن از ضعف‌ها و دوری از تهدیدها	راهبردهای (ST): بهره جستن از قوت‌ها برای احتراز از تهدیدها	

راهبردهای موقعیت تدافعی:

هدف راهبرد تدافعی به حداقل رساندن تهدیدها و نقاط ضعف کشور است. سازمانی که بیشتر عواملش در این خانه متمرکز است، وضعیت مناسب نداشته و در موقعیت مخاطره‌آمیزی قرار خواهد گرفت.

کشورها سعی می‌کنند از چنین وضعیت پرهیز کنند؛ بر اساس ۲۶ عامل ضعف (برابر جدول ۵) و ۱۹ عامل تهدید (برابر جدول ۷) استخراج شده و تلاقی دادن ضعف‌ها با تهدیدها، تعداد ۱۱ راهبرد بخش تدافعی با رویکرد پدافند غیرعامل برای این ناحیه به شرح زیر تعیین شده است.

جدول شماره ۹: راهبردهای بخش ناحیه تدافعی (WT)

۱. سیاست‌گذاری راهبردی برای کاهش اختلافات و تعارضات فرهنگی و اجتماعی و بسترسازی فضای نقد و نصیحت دلسوزانه و شفاف و پیشگیری و مقابله با جریان‌های فرهنگی و انحرافات اعتقادی همراه با مقابله نظام‌مند و فراگیر با تهاجم فرهنگی، عملیات روانی با هژمونی رسانه‌ای و روی آوردن جبهه استکبار به نفوذ فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی
۲. برنامه‌ریزی راهبردی در اصلاح نظام سیاسی دموکراتیک، افزایش تجربه تفکیک مقامات حاکم و تقویت فرهنگ سیاسی عام مشترک که سهم تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیری، پویایی و پایایی هویت ملی دارد، این مهم از طریق جامعه‌پذیری سیاسی کارآمد، سازوکار و نتیجه جامعه‌پذیری سیاسی از بروز خشونت‌های قومی و مذهبی برای جلوگیری از پروژه‌های آمریکا، کشورهای غربی و منطقه‌ای، تقسیم عراق به کشورهای ملی و مذهبی شکل می‌گیرد.
۳. تهیه طرح راهبردی افزایش فرصت‌های شغلی در مناطق قومیتی و مذهبی، توزیع عادلانه ثروت عمومی و بهره‌مندی برابر همه مناطق از مواهب و منافع کشور، افزایش درآمد مردم این مناطق به‌ویژه در نواحی مرزی جهت ایجاد رفاه مناسب برای مقابله با تهدیدات گروه‌های افراطی و توطئه‌های کشورهای منطقه دشمن عراق
۴. تشویق دولت‌های محلی و فدرال را بر ازدواج اقوام، مذاهب و فرقه‌های مختلف که بافت اجتماعی عراق را تشکیل می‌دهند، با اعطای کمک‌های مالی و وام‌هایی به زوج‌های متأهل و اولویت دادن آنان در پروژه‌های دولتی (این امر باعث افزایش همگرایی اجتماعی و جلوگیری از تهدیدات خارجی در کشور می‌شود)
۵. توسعه سیاسی با اهتمام به تقویت مردم‌سالاری در نظام سیاسی به‌عنوان شاخصی از

توسعه توأم با دینداری و هماهنگی با سایر ابعاد و با هدف وفاق اجتماعی در راستای ارتقای رشد سیاسی همه اقشار مردم و آگاه کردن آنها در مورد برنامه‌های دخالت بیگانگان در چالش‌ها و مناقشات قومی و مذهبی

۶. تهیه یک طرح امنیتی بین دولت فدرال و دولت‌های محلی در مناطق درگیری قوم‌ی‌مطابق با ماده ۹ قانون اساسی، براساس تعیین تعداد نظامیان در نیروهای ارتش و پلیس به نمایندگی از قومیت‌های آن مناطق برای تنظیم مجدد آنها در برابر تهدیدات امنیتی گروه‌های تروریستی

۷. تهیه طرح راهبردی برای حذف تبعیض و نابرابری، برقراری عدالت اجتماعی، توزیع عادلانه منزلت، ثروت و سایر منابع ارزشی، ایجاد و تحکیم احساس یک‌رنگی و همسازی، افزایش تبادل میان فرهنگی، تعمیق تعاون ملی و گسترش و ژرفاسازی روابط اجتماعی به‌عنوان هدف‌های کوتاه و میان مدت برای رسیدن به هدف اصلی و پیش‌شرط‌های تحقق آن

۸. اجرای فدرالیسم در استان کرکوک براساس ماده‌های (۱-۱۱۶-۱۱۷-۱۱۸ و ۱۱۹) قانون اساسی با تغییرات قانونی و اداری و اصلاح قانون اساسی عراق، تصویب فدرالیسم بر مبنای جغرافیایی و اختصاص مناصب به نمایندگان مناطق فدرال از اقوام مختلف کشور، برای رفع اتهامات حاشیه‌نشینی و جلوگیری از دخالت کشورهای منطقه در امور اقوام عراق به بهانه حفظ آنها از حاشیه‌نشینی

۹. ملت‌سازی بر پایه توسعه بومی‌پایدار، استفاده از فکر خلاق نخبگان قومی و مذهبی در اداره امور مناطق و نیز در سطح ملی (تا دشمنان فرصت مداخله در امور عراق پیدا نکنند و جامعه تحت تأثیر جریان فرهنگی و فکری ناشی از جهانی شدن یا مهاجرت به عراق و به خارج از عراق قرار نمی‌گیرد)

۱۰. تدوین طرح راهبردی در زمینه پیشگیری و مبارزه جدی با از خودبیگانگی جوانان که به بی‌هویتی و یا بحران هویت فرهنگی تعبیر می‌شود. این مهم از طریق تعریف و تبیین نسبت و رابطه لایه‌های چندگانه هویتی در عراق به‌همراه فرهنگ ملی، فرهنگ قومی و فرهنگ غربی حاصل خواهد شد. تعامل مثبت و منطقی این لایه‌ها هویت فرهنگی ملی و اسلامی معقول ما را می‌سازند.

۱۱. پیاده‌سازی اقتصاد آزاد و ملی برای حل مشکلات و معضلات ساختاری و روزمره اقتصاد ملی، ارتقاء بهره‌وری عوامل تولید (طبیعی و انسانی) اهمیت دادن به تولید ملی کار و سرمایه

عراقی، حرکت به سمت رهایی از وابستگی به نفت و خام فروشی، کاهش حجم تصدی‌گری دولت و چابک‌سازی و تاب‌آوری اقتصاد ملی به‌همراه ایجاد بسترهای لازم برای حفظ و به‌کارگیری نخبگان، ارتقاء و استقلال اقتصادی برای مقابله با بحران‌های اقتصادی در سطح منطقه‌ای و جهانی

راهبردهای موقعیت تهاجمی (SO)

هدف راهبرد تهاجمی استفاده حداکثری از فرصت‌ها و قوت‌ها جهت توسعه و ارتقای فعالیت‌های یک کشور یا یک سازمان در بخش‌های مختلف است. بر اساس ۲۴ عامل قوت (برابر جدول ۴) و ۱۵ عامل تهدید (برابر جدول ۶) استخراج شده و تلاقی دادن ضعف‌ها با تهدیدها، تعداد ۸ راهبرد بخش تهاجمی برای این ناحیه به شرح زیر تعیین شده است که در جدول (۱۱) ارائه شده است.

جدول ۱۰: راهبردهای بخشی مربوط به ناحیه تهاجمی (SO)

۱. تعمیق پیوندهای عاطفی از طریق جامعه‌پذیری ارادی در مورد ارزش‌های مشترک و آرمان‌های مورد توافق
۲. تاکید بر ماده (۱۱۷-۱۱۹) قانون اساسی عراق که کرکوک را یک منطقه فدرال در جمهوری فدرال عراق می‌داند و به اقلیم کردستان وابسته نیست. استفاده از تضمین‌های حقوقی و سیاسی، با دخالت سازمان‌های بین‌المللی به‌عنوان میانجی بی‌طرف می‌تواند به این امر کمک کند.
۳. استفاده کارآمد از جایگاه تمدن بزرگ عراق و نقش فعال در حل مسائل منطقه‌ای و بین‌المللی بر مبنای تکثر و تنوع فرهنگی، قومی، تاریخ و فرهنگ مشترک
۴. تکیه بر فرایندهای نظام سیاسی مردم‌سالار که حق انتخاب مردم و دموکراسی و نظام مترقی (همبستگی ملی و مشارکت عمومی) را برای اعتلای اعتبار و شخصیت بین‌المللی کشور در محیط پراشوب تسهیل می‌کند.
۵. ارتقاء حس همیاری و مسئولیت‌پذیری اجتماعی (اتحاد و انسجام دینی و ملی) مبتنی بر آگاهی و هویت ملی به‌منظور حمایت از ملت و ارتقاء قدرت منطقه‌ای عراق متناسب با آرمان‌های ملت.

۶. آموزش سازمان‌ها و نهادهای اجتماعی- فرهنگی کشور برای تقویت و نهادینه‌سازی الگوی مردم‌سالاری از طریق مراکز علمی و دانشگاهی.
۷. مشارکت نخبگان و شایستگان اقوام مختلف در نظام تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری کشور در ابعاد مختلف برای پیشرفت و توسعه متوازن استان‌های مرزی از طریق حمایت‌های همه‌جانبه دولت و حاکمیت
۸. تبدیل ارزش‌های دینی به هنجارهای اجتماعی- رفتاری و تبدیل آن به گفتمانی برای تقویت ارتباطات اجتماعی، اعتماد اجتماعی و نهایتاً سرمایه اجتماعی از طریق مراکز نخبگی و هیئت‌های اندیشه‌ورز.

نتیجه‌گیری

حفظ و تقویت وحدت همگرایی قومی- ملی، یکی از مهم‌ترین اولویت‌های تمام نظام‌های سیاسی است؛ زیرا افزایش ضریب همگرایی ملی باعث کاهش تهدیدهای داخلی و خارجی و فراهم شدن زمینه‌های مناسب برای توسعه و پیشرفت کشور می‌شود.

در چند دهه اخیر نیز همگرایی قومی- ملی بیش از پیش در معرض چالش‌های داخلی و تهدیدهای خارجی قرار گرفته است. با توجه به نتایج آسیب‌شناسی به‌عمل آمده موقعیت راهبردی جمهوری عراق در زمینه ایجاد همگرایی قومی- ملی از بین موقعیت‌های راهبردی چهارگانه در منطقه تدافعی (WT) قرار دارد و از این رو جمهوری عراق می‌تواند از راهبردهای تدافعی برای کاستن از ضعف‌ها و دوری از تهدیدها استفاده کند. این راهبردها در راستای مطلوبیت‌های کشور عراق که از مفاد قانون اساسی عراق و مصاحبه با خبرگان احصاء شد، ارائه گردید. در ادامه جهت ایجاد ثبات و اجتناب از درگیری‌ها و چالش‌های مخرب، پیشنهادهایی در حوزه‌های سیاسی و اقتصادی و نیز برخی پیشنهادهای کلی ارائه می‌شود.

حوزه سیاسی

این رویکردها زمینه کاهش تعارضات جهت دستیابی به سطح بهینه‌ای از قدرت توسط بازیگران سیاسی را فراهم خواهد آورد و زمینه وحدت ملی را فراهم خواهد ساخت، بنابراین پیشنهاد می‌شود:

۱. ارزیابی وضعیت مدیریت کلان کشور در حوزه اقوام و مذاهب در یک بررسی و تحلیل کلی، مدیریت راهبردی و کلان کشور از منظر طراحی و اجرای سیاست‌ها و برنامه‌های خود در ارتباط با جامعه قومی و مذهبی
۲. عدم دخالت ارگان‌ها و نهادها در کار یکدیگر از طریق پایبندی کامل به قانون اساسی و تمرکز آنها بر فعالیت‌های اصلی و محوری خود
۳. توجه و اهتمام مسئولان و تصمیم‌گیران حوزه سیاسی کشور به مسائل داخلی، منافع ملی و توسعه پایدار کشور در کنار مسائل منطقه‌ای و جهانی
۴. استفاده مناسب و هوشمندانه احزاب از فرق، مذاهب یا قومیت‌های مختلف برای اهداف سیاسی (این مهم تأثیر زیادی بر واقعیت همزیستی در جامعه کرکوک دارد، به‌ویژه پس از اشغال آمریکا و نقش آن در ایجاد اختلاف که برخی گروه‌ها را به جدایی و شکاف در وحدت ملت عراق سوق می‌دهد)
۵. بررسی سوابق شهروندان در استانداری برای شناسایی ساکنان اصلی کرکوک، حل مسئله آمار و صلاحیت رأی دهندگان و به تبع آن برگزاری همه‌پرسی در استان، با گزاره‌هایی زیر که رای دهندگان با اختیار و آزادی عمل می‌توانند اعلام نظر کنند:
  - کرکوک یک استان وابسته به دولت مرکزی باقی خواهد ماند.
  - کرکوک یک منطقه مستقل فدرال خواهد بود.
  - دادن موقعیت ویژه به کرکوک با خودمختاری یا عدم تمرکز
  - الحاق کرکوک به اقلیم موسوم به کردستان
۶. آغاز مجدد مذاکرات بین دولت بغداد و کردستان در مورد کرکوک و مسائل مهم و هماهنگی بین دو طرف.

حوزه اقتصادی

کشور عراق به لطف برخورداری از منابع طبیعی، موقعیت ژئوپلتیکی، نیروی انسانی نسبتاً جوان و تنوع طبیعی یکی از معدود کشورهای دنیا است که از ظرفیت‌های لازم برای توسعه اقتصادی و نقش-آفرینی در حوزه اقتصادی در سطح دنیا برخوردار است و می‌تواند با مدیریت هوشمندانه این حوزه، از ایجاد شکاف بین مردم و حکومت به دلیل مسائل اقتصادی جلوگیری نماید، بنابراین پیشنهاد می‌شود:

۱. در برنامه‌ریزی‌های کلان اقتصادی و اجتماعی و زدودن فقر و عقب‌ماندگی از چهره مناطق مرزی و مختلط تعصبات (به‌ویژه کرکوک-موصل دیالی) و رفع بستر فعالیت‌های گروه‌های تکفیری و افراطی در مناطق یاد شده اهتمام لازم صورت گیرد.

۲. دولت و قوه مجریه با اجرای صحیح قوانین و مقررات موجود و تدوین و تصویب دستورالعمل‌های اجرایی، زمینه و بسترهای ایجاد فساد را در اداره امور کشور کاهش دهند.

سایر پیشنهادها

حفظ و تقویت وحدت همگرایی قومی- ملی، یکی از مهم‌ترین اولویت‌های تمام نظام‌های سیاسی است؛ زیرا افزایش ضریب همبستگی ملی باعث کاهش تهدیدهای داخلی و خارجی و فراهم شدن زمینه‌های مناسب برای توسعه و پیشرفت کشور می‌شود، لذا پیشنهاد می‌شود:

۱. تبدیل کردن تهدید به فرصت در رابطه با تعداد اقوام و مذاهب در جهت ارتقای

همبستگی نظام؛

۲. استفاده موثر از شخصیت‌های سیاسی، فرهنگی و مذهبی که از پایگاه اجتماعی مناسب و از مقبولیت و مشروعیت کافی برخوردار هستند، به عنوان عامل مهم پیونددهنده، انسجام‌بخش و همبستگی‌آفرین؛

۳. نهادینه‌سازی فرهنگ شفافیت، نقدپذیری و مسئولیت‌پذیری در بین مقامات و مدیران (تا مقامات و مدیران به صورت شفاف و مستند به شبهات موجود در خصوص عملکرد خود و مجموعه تحت مدیریت خود پاسخ بدهند)؛

۴. تقویت زیرساخت‌های فرهنگی کشور به‌ویژه در زمینه منابع انسانی از طریق تخصص-گرایی در انتخاب و انتصاب کارشناسان و مدیران حوزه فرهنگی و جلوگیری از انتخاب و انتصاب‌های مدیران و مسئولان غیرتخصصی؛

۵. تلاش در جهت ایجاد همگرایی ملی (کاهش اختلافات و تعارضات فرهنگی و اجتماعی) و همچنین مقابله با تهاجم فرهنگی؛

۶. بازاندیشی در فضای عمومی به‌عنوان حامل مسئولیت‌های سیاسی؛

۷. ترویج برابری به جای نادیده گرفتن نابرابری اجتماعی؛

۸. اجازه دادن به گروه‌های مختلف برای بیان تفاوت‌ها و خواسته‌های خود از طریق فضای

عمومی؛

۹. زمینه سازی میدان باز بحث در مورد مسائل خاص (منطقه خصوصی)؛
  ۱۰. هدف مندی نهادهای رسمی عراق (دولت، پارلمان، قوه قضاییه، دولت های محلی در استان ها و نهادهای مستقل)؛
  ۱۱. برنامه ریزی برای ایجاد، گسترش و حمایت از فضا های عمومی؛
  ۱۲. وضع قوانینی که از آزادی ها حمایت و آن را تضمین می کند؛
- ایجاد رسانه های ملی مؤثر که مورد توجه توده های وسیع مردم قرار گیرد و با گفتمان خود منافع عمومی را هدف قرار دهند.

فهرست منابع و مآخذ

الف. منابع فارسی

- کران عبدالله، علی عثمان واخرون (٢٠١٨)، هویة کرکوک، مرکز رووداو للدراسات، ترجمة عوف عبد الرحمن عبدالله، ط ١، اربیل العراق.
- مردان، ماجد صدام (٢٠١٢)، الأهمية الجيوستراتيجية لحقول النفط في محافظة کرکوک (دراسة في الجغرافية السياسية) الجامعة المستنصرية، بغداد. صالح، صباح محمد (٢٠١٦)، الاحتلال الامريكي للعراق واثره على الوحدة الوطنية، مجلة اداب الفراهيدي، العدد (٢٤)، قانون اساسي عراق ٢٠٠٥، جريدة الوقائع العراقية.
- البشري، عماد طارق (٢٠٠٥)، فكرة النظام العام في النظرية والتطبيق، - المكتب الإسلامي للطباعة والنشر. بيروت.
- الخزعلي، امل (٢٠١٨) المرجعية الدينية الشيعية والعمل السياسي قراءة في مواقف السيد السيستاني من العملية السياسية في العراق بعد العام ٢٠٠٣، جولة المنتدى (٣١-٦٥).
- غلبوي، افتخار زكي (٢٠١٤)، التنوع الاثني والتعايش السلمي في العراق کرکوک أنموذجاً، بغداد: كلية الآداب، العدد (١١٦) (٥٠٧-٥٣٦).
- احمد، كمال مظهر (٢٠٠٤)، کرکوک وتوابعها: حكم التاريخ والضمير، اربيل - العراق، مطبعة رينون وزارة الثقافة، ج ١.
- هابر، هابرماس ستيفان، (٢٠١٢)، والسوسيولوجيا، ترجمة وتقديم د.محمد جديدي، (بيروت منشورات ضفاف ومنشورات الاختلاف بالتعاون مع دار الأمان).
- عثمان، عادل حمزة (٢٠١٧)، دراسة سياسية وقانونية لاشكالية مدينة کرکوک، مركز الدراسات الدولية جامعة بغداد (١٧-٢٩).
- جابر، قصي يحيى (٢٠١٢)، الابعاد الجيوبوليتيكية والقومية للصراع في مدينة کرکوک العراقية (دراسة في الجغرافية السياسية، مجلة كلية التربية، المجلد (٨) العدد (٣٠) (١٦٩-١٨٢).
- الحمداني، ليث (٢٠٠٨)، بعض من خفايا تاريخ کرکوک، مجلة ميزوبوتاميا، بغداد، جنيف مركز دراسات الأمة العراقية.
- البطاط، محمدهاشم، وحيد، رزاق فالح (٢٠١٦)، في مواجهة داعش اية الله العظمى السيستاني والحشد الشعبي بعد احداث الموصل، دار الساقى مركز العراق للدراسات، بغداد.

- نژاد، حسن زینال (۱۳۸۶)، بررسی راههای همگرایی قومیتی بر تأکید بر اقوام ترک و کرد در شهر استان ماکو، *مجموعه مقالات همایش قومیت ملی ایران*، (۱۷۴-۱۹۱).
- الفیاض، عامر حسن (۲۰۱۶)، *تعزيز الوحدة الوطنية العراقية بين الفيدرالية والمركزية وتعديل الدستور*، المجلة السياسية الدولية جامعة بغداد (۲۳-۴۶).

ب. منابع انگلیسی

- Alaa Al ‘Marjani,(۲۰۱۷). **The conflict over Kirkuk: the real crisis is in Baghdad not in Erbil.**
- Sean Kane ,(۲۰۱۰). **Finding Common Ground:Kirkuk as a Special Governorate** ‘may ‘ United States Institute of Peace.